

УДК 316.34

ІНТЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ ТА СТРАТИФІКАЦІЇ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

INTENTIONS FOR THE STUDY OF SOCIAL INEQUALITY AND STRATIFICATION: FROM ANCIENT TIMES TO THE PRESENT

Гончарук-Чолач Т. В.,

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та
політології, Західноукраїнський
національний університет
(Україна, Тернопіль),
e-mail: cholachtanya@gmail.com
ORCID 0000-0001-5640-2605

Goncharuk-Cholach T.,

PhD., Professor, Head of the
Department of Filosofi and Political Science,
Western Ukrainian National University
(Ternopol, Ukraine),
e-mail: cholachtanya@gmail.com,
ORCID 0000-0001-5640-2605

В статті коротко розкриті феномени соціальної нерівності та стратифікації, які є проявом нерівномірного розподілу матеріальних благ, шансів, можливостей. Зокрема, ці явища характерні для різних суспільств, що сприяє нерівномірному сприйняттю в ньому престижу різних професійних ролей. Особлива увага приділяється проблемі соціальної нерівності та стратифікації на сучасному етапі.

Слід зазначити, що сьогодні особливо гостро розглядається це питання, оскільки соціальна нерівність має безліч функцій та дискусій, які впливають на його сучасний стан. До прикладу, розвиток сучасного суспільства сприяє неможливості багатьох індивідів повноцінно брати участь у ньому. Через це породжуються нові нерівності. Як наслідок, створення нового типу соціальної диференціації, зміна соціального контексту дозволить перевизначити розуміння рівності як включення, а нерівності як соціального виключення. Де включення включає найширший спектр прав і обов'язків, які можна використовувати у повсякденному житті, а громадянин є вільний діяч, актор соціальних процесів, який може сам реалізуватися взявши участь у справах суспільства. Не зважаючи на це, сьогодні найбільшого поширення набула дискусія соціальних нерівностей з наголосом на соціально-класові та статусні нерівності.

Ключові слова: соціальна нерівність, стратифікація, нерівномірний розподіл матеріальних благ, актор соціальних процесів.

The article briefly describes the phenomena of social inequality and stratification, which are a manifestation of the uneven distribution of material goods, opportunities, opportunities. In particular, these phe-

nomena are characteristic of different societies, which contributes to the uneven perception of the prestige of different professional roles. Particular attention is paid to the problem of social inequality and stratification at the present stage.

It should be noted that this issue is particularly acute today, as social inequality has many functions and discussions that affect its current state. For example, the development of modern society contributes to the inability of many individuals to fully participate in it. This creates new inequalities. As a result, the creation of a new type of social differentiation, a change in the social context will redefine the understanding of equality as inclusion, and inequality as social exclusion. Where inclusion includes the widest range of rights and responsibilities that can be used in everyday life, and the citizen is a freelancer, an actor in social processes, who can realize himself by participating in the affairs of society. Nevertheless, the discussion of social inequalities with an emphasis on socio-class and status inequalities has become the most widespread today.

Keywords: social inequality, stratification, uneven distribution of material goods, actor of social processes.

Постановка проблеми. Наявність відмінностей між індивідами залежить від різноманітності їх ролей та позицій, що називається соціальними нерівностями. Вони є проявом нерівномірного розподілу матеріальних благ, шансів, можливостей, що характеризує будь-яке суспільство, якщо проаналізувати нерівний доступ індивідів до різноманітних ресурсів. Нерівномірне сприйняття в суспільстві престижу різних професійних ролей, то цим можна пояснити поняття стратифікації, яке показує ієрархічну класифікацію індивіда, групи і т.д. за ранговим принципом відносно різних критеріїв нерівності. Тому, особливості розуміння соціальної нерівності та стратифікації різними вченими є досить суттєвими. Потребує особливої уваги трактування цих проблем у сучасному суспільстві, оскільки соціальна нерівність має безліч функцій та дискусій, які впливають на його сучасний стан. Через це трактування дослідницької проблеми є актуальним у контексті сучасної політології, що вивчає свої об'єкти з урахуванням впливу їхнього оточення, до якого належать, насамперед, суб'єкти нерівності, мислення, політичної дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику феномену соціальних нерівностей та стратифікації у різні періоди досліджували різні автори, такі як Платон, Аристотель, Т. Гоббс, А. Фергюсон, К. Маркс, М. Вебер, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, Т. Парсонс, К. Девіс, У. Мур та інші. Проте цілісного систематизованого дослідження цієї проблеми, особливо того, що стосується сучасного суспільства не існує.

Мета статті. Систематизувати підходи до визначення соціальної нерівності та стра-

тифікації відповідно до розуміння природи «фону», яким є сприйняття в суспільстві престижу різних професійних ролей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея соціальної нерівності та стратифікації бере свій початок ще в античний період. Платон звертав увагу на природну відмінність здібностей індивідів, через це в державі сформувалися три верстви – ремісники і землероби; воїни; правителі, які між собою відрізняються самовладанням, мужністю, мудрістю. Кожна з цих верств виконує різні функції і виконує різну роботу. За Платоном природність нерівності пояснюється розподілом праці. На думку іншого античного мислителя Аристотеля, виникнення суспільств завдячує природному соціальному імпульсові людей. Через це вчений вважав соціальну нерівність невід'ємною характеристикою суспільства та поділяв громадян за майновим станом на класи: нужденних; середніх; заможних. Рабство на думку Аристотеля, природне явище, без якого не можливе існування держави.

Подальше тлумачення соціальної нерівності та стратифікації змінювалося із зміною традиційного європейського суспільства. Так, ідея про природну нерівність індивіда змінювалася ідеєю природного стану і природною рівністю, що вилилося у Декларації прав людини та громадянина у 1789 р. Мислителі Просвітництва по-новому пояснювали цю проблему. Т. Гоббс визнавав рівність усіх від природи, що в свою чергу вело до війни всіх проти всіх. Це суперечило інстинктові самозбереження, через це індивіди заради збереження свого життя об'єднуються у громади, кожна з них має свою владу. Т. Гоббс виділяв природне право та природний закон. Під природним правом він розумів свободу індивіда, який використовує власні сили та свій розум для збереження власного життя. Природний закон, на думку мислителя, загальне правило, яке забороняє індивідові робити те, що може зруйнувати його власне життя [2]. Ще однією заслугою Т. Гоббса було те, що він сформулював 19 природних законів, суть яких зводиться до одного загального правила – поступай з іншими так, як би ти хотів, щоб інші чинили з тобою. Контролером у виконанні громадянами законів є влада, яка за допомогою сили, всіх тримає у покорі. Правитель, на думку Т. Гоббса, наділений необмеженими повноваженнями, а державна влада є найвищою, через це її представників ніхто не може притягнути до відповідальності за її вчинки []. Таким чином, одночасно із затвердженням рівності можливостей для кожної людини, Т. Гоббс, виправдав і нерівності, які стали легітимними в період Просвітництва і в подальший час.

Ще один представник Просвітництва Ж.-Ж. Руссо, зауважував, щодо походження нерівності, яка прийшла в результаті відходу людей від природного положення «первісного

гріха», що призвело до приватної власності. Ж.-Ж. Руссо розрізняв 2 види нерівностей – природну та соціальну [4, с. 40]. А. Фергюсон вважав, що індивід бореться за своє багатство різними шляхами, а це стало причиною формування цивілізації громадянського суспільства, а громадянський союз держави сформував економічну нерівність і політичне насильство. Проаналізувавши три типи врядування А. Фергюсон поряд з аристократією та деспотією, надає перевагу демократії, де кожна людина повинна визнавати рівність, поважати права оточуючих, бути прихильником держави і т.д. Але на думку дослідника, комерційні інтереси перемагають, що призводить до появи корупції, що у свою чергу тягне за собою перехід до деспотії і потім поступово назад [4, с. 43].

Політичні та економічні зміни в суспільстві несли за собою і нове розуміння суті нерівності. Відповідно за К. Марксом, людську історію можна поділити на періоди в залежності від того, яким чином здійснюється виробництво товарів, – він назвав це способом виробництва. Спосіб виробництва визначає економічну організацію кожної формації. Мислитель вважав економічну організацію основним аспектом життя суспільства. У неї входять технологія, поділ праці і найголовніше, відносини, що складаються між людьми в системі виробництва. Ці відносини відіграють ключову роль в марксистській концепції класів. К. Маркс стверджував, що при будь-якому типі економічної організації є панівний клас, який володіє засобами виробництва і здійснює над ними контроль. Завдяки економічній владі панівний клас вирішує долю тих, хто на нього працює [6].

М. Вебер також звертав увагу проблемам соціальної нерівності та стратифікації. Вчений вважав, що формою стратифікації, яка була першою, є верстви. М. Вебер також велику роль віддавав економічним чинникам у формуванні класових позицій. Вчений виділив три основних компоненти нерівності. Він вважав їх взаємопов'язаними, але одночасно і незалежними. Перший компонент – майнова нерівність. Багатство означає щось більше ніж просто заробітна плата; багаті часто взагалі не працюють, проте отримують великі доходи за рахунок власності, капіталовкладень, нерухомості або акцій і цінних паперів. М. Вебер вказував, що представники різних соціальних класів – селяни, робітники, купці мають неоднакові можливості для отримання доходів і придбання товарів. Тут теорія Вебера збігається з Марксовою. Відмінність поглядів К. Маркса від М. Вебера полягає у тому, що останній виділяв широке поле прояву економічного чинника, який найбільше проявляється в конкурентності ринкових ситуацій, а також виходить за межі вузького розуміння економізму, що визначає соціальні опозиції та

соціальну силу акторів. Ще однією відмінністю цих дослідників було те, що якщо К. Маркс у характеристиці класів велику роль приділяє засобам виробництва, то М. Вебер – велику увагу також приділяє розміру прибутку, рівню освіти, наявним природним привілеям, які проявляються у відповідному способі життя і почуті приналежності до певної соціальної групи. К. Маркс феномен класу вбачає у соціальних стосунках відчуження та експлуатації, у той же час М. Вебер, рахує, що соціальні нерівності залежать від особливостей стилю життя і життєвих шансів. Таким чином, згідно марксизму, розвиток капіталізму тягне за собою поглиблення суперечностей між економічними класами. У той же час лібералізм пояснює положення соціальних нерівностей розвитком капіталістичного суспільства та вдосконаленням політичної демократії. Варто відмітити, що сучасні дослідники дотримуються принципів стратифікації за М. Вебером, який включає такі критерії, які відповідають за приналежність до певного класу, а саме: тип економічної діяльності; величина доходу; тип і рівень освіти; місце проживання; тип організації дозвілля.

Ще одні мислителі Е. Дюркгейм та Г. Зім-мель також долучилися до проблеми походження соціальних нерівностей, які є основою стратифікації суспільства. Ці дослідники дискутували про зв'язок між розподілом праці та соціальною інтеграцією, при цьому акцент падав на проблему розподілу праці, а саме, що на нього впливає: чи природна диференціація людей (вік, стать і т.д.), чи лише соціальні чинники. Е. Дюркгейм у роботі «Про поділ суспільної праці» зробив висновок, що у всіх суспільствах одні види діяльності вважаються більш важливими, ніж інші. У одному суспільстві високо цінуються досягнення релігійного порятунку, яке було характерне для пуритан в колоніальні часи. Інше суспільство може вважати соціальною цінністю матеріальні блага. Всі функції суспільства – закон, релігія, сім'я, праця і т.д. можуть утворити ієрархію відповідно до того, наскільки високо вони цінуються [3]. Інший аспект теорії Е. Дюркгейма полягає в твердженні, що люди в різній мірі талановиті – деякі з них більше обдаровані, ніж інші. При навчанні ці відмінності більше посилюються. На думку дослідника, у процвітаючому суспільстві найталановитіші повинні виконувати найбільш важливі функції. Для залучення кращих і обдарованих суспільство повинно сприяти соціальній винагороді за їх заслуги. Е. Дюркгейм змалював негативні сторони розподілу праці (бідність, соціальна напруга і т.д.), наголосивши на причині – розвитку індустріального капіталізму. Також дослідник вважав, що «нормальні» форми розподілу праці можуть сприяти розвиткові органічної солідарності через взаємозалежність. Така позиція звертала увагу на можливість

організаційно-функціонального регулювання соціальних нерівностей і не доводила неминучість і універсальність нерівностей [3].

Т. Парсонс у своїй праці «Аналітичний підхід до теорії соціальної стратифікації» поставив функціональний підхід для розгляду природи нерівностей. К. Девіс та У. Мур у своїй роботі «Деякі принципи стратифікації» доводили, що нерівність допомагає суспільству забезпечити такі умови, в яких найважливіші види діяльності виконують найкращі. У примітивних суспільствах такими є воїни та цілителі, а в більш складних суспільствах – інженери та лікарі. Вчені вважали, що найважливіші види діяльності залежать від особливостей соціальної системи. Посади, які важливі в одному суспільстві, непотрібні в іншому, але деякі функції залишаються основними у всіх суспільствах. Це такі, як релігія, влада, технологія. За К. Девісом та У. Муром результати «несвідомого» розвитку суспільства, криються у нерівних соціальних і економічних нагородах. Саме через них суспільство забезпечує талановитих людей мотивацією для соціально значущих дій та гарантує собі ефективне виконання важливих соціальних ролей. Все це сприяє тому, що найбільші винагороди повертаються туди, де є найбільша підготовленість функціонування соціальної системи [1, с. 78]. Таким чином, функціональний напрям стверджував, що соціальна нерівність має безліч функцій та дискусій, які впливають на стан суспільства. Це твердження лягло в основу теорії соціальних класів Р. Дарендорфа. За нею нерівність впливає з норм поведінки, яка закріплена санкціями. На думку дослідника, нерівності утворюються з рис людського суспільства, які пов'язані з диференціацією соціальних позицій та розподілу праці. Влада і владні структури стають першими, після яких йдуть структури соціальної стратифікації [5]. Вчений стверджував, що класовий конфлікт визначається характером влади. Він викликаний не економічними відносинами між керівником і підлеглим. Головною його причиною є влада одних над іншими. Не лише влада підприємців над робітниками створює основу конфлікту. Він може виникнути скрізь, де є зв'язка керівник-підлеглий [7].

Вищезгадана теорія лягла в основу ідей сучасного лібералізму про вплив та дії влади з метою зміни нормативної практики, яку розвинули Ф. Хайек, М. Фрідман, Дж. Роулс та інші. Так, Ф. Хайек та М. Фрідман пов'язували нерівність з ціною, яка має бути заплачена за економічне зростання при капіталізмі. На їх думку, основні сучасні нерівності відбуваються, по-перше, на лінії влади, яка авторитарно розподіляє матеріальні нагороди, по-друге, на життєвих шансах, визначених ринком, статусною позицією та доступом до політичного впливу [5]. Інший науковець Дж. Роулс створив теорію когерентного дискурсу справедливості.

вості (складність сучасного світу потребує доповнення принципами підтримки природної соціальної та економічної нерівності (принципом рівності). Цікавою для дослідників нерівностей є позиція громадянства Т. Маршалла, яку він розвинув у роботі «Клас, громадянство і соціальний розвиток». У ній мислитель наголошує на тому, що збільшення громадянських прав спричинило до цивільних, політичних, соціальних змін, що потягнуло за собою зміну природи системи нерівностей (роль класових та економічних нерівностей) [2]. Розвиток сучасного суспільства сприяє неможливості багатьох індивідів повноцінно брати участь у ньому. Через це породжуються нові нерівності. На думку іншого дослідника Н. Луман, розвиток сучасного суспільства призведе до створення нового типу соціальної диференціації. А. Е. Гідденс у праці «Третій шлях оновлення соціал-демократії» прийшов до висновку, що зміна соціального контексту дозволяє перевизначити розуміння рівності як включення, а нерівності як соціального виключення. Тут під включенням розуміється найширший спектр прав і обов'язків, які можна використовувати у повсякденному житті, а громадянина розуміють як вільного діяча, актора соціальних процесів, що може сам реалізуватися взявши участь у справах суспільства [7].

Сьогодні найбільшого поширення набула дискусія соціальних нерівностей з наголосом на соціально-класові та статусні нерівності, які у великій мірі сьогодні можуть привести до прогресуючої майнової поляризації. Зростання розриву між бідними і багатими зумовить соціальну напруженість у суспільстві. Наслідки поляризації суспільства на сьогоднішній момент є досить важкими. Це насамперед посилення дезінтеграції суспільства, що веде до агресії та нестабільності. Також активізується масова девіантна поведінка, яка найбільше проявляється в молодіжному середовищі у вигляді злочинності, різноманітних залежностей тощо. Зростає потенціал протесаної поведінки. Здійснюється розрив соціальної тканини та відчуження громадян, що відбувається у вигляді аномії та озлоблення. Це в свою чергу веде до виникнення потужної мафії, високому рівні самогубств, «відході від реальності» тощо. Все вище наведене веде до проблем, пов'язаних з розвитком громадянського суспільства, боротьбою з корупцією, мафією. Втрачається довіра громадян до публічної влади різного рівня, а також людей один до одного. На думку Ф. Фукуями існує три джерела, які формують соціальний капітал. До них відносяться: держава; асоціації та громадські структури; сім'я та коло близьких друзів. Таким чином, за словами Ф. Фукуями, перемагають західні цінності індивідуалізму [8, с. 178].

Висновки. Проблема соціальної нерівності та стратифікації в будь-якому періоді роз-

витку людства була досить актуальною, особливо ключовою вона є сьогодні, коли в світі існує протистояння між бідними та багатими, хворими та здоровими, сільськими мешканцями та міськими, різними поколіннями тощо. Сучасна ринкова економіка має свої закони розподілу ресурсів. Продуктом ринкового механізму виступає нерівність, яка одночасно є і необхідною умовою його створення, існування та підтримки важливої системи інвестування та мотивації. Одночасно в цивілізованому суспільстві та соціальній державі не може існувати нерегульована майнова диференціація. Вона може прослідковуватися лише в розумних межах. В іншому випадку нерівність перетворюється на загрозу та веде до соціальної дестабілізації та соціальної безпеки.

Сучасна цивілізація розвивається в напрямі домінування інтелектуальних технологій та людського фактору. Через це на перший план стратегічних напрямів розвитку виходить концепція першочергової необхідності забезпечення розвитку людини в інтересах людини і її власних сил. Щоб досягти цього потрібно створити рівні можливості для формування творчого, освітнього, людського, трудового потенціалу. Також важливим є створення для цього належних умов для його реалізації. Все це означає, що для досягнення стабільності розвитку і процвітання будь-якій державі потрібно подолати всі прояви нерівності (етнічну, регіональну, соціальну, гендерну тощо). Це сприятиме злагоді в суспільстві, яка базується на схожості поглядів, основою яких є спільні цінності, норми, правила поведінки, владні відносини між громадянами, соціальними групами та спільнотами.

Список використаних джерел

1. Гончарук-Чолач Т. В., Джугла Н. В. Політична соціологія: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка», 2018. 250 с.
2. Джантелиева Ж. Т. Проблема социального неравенства. <https://sibac.info/archive/social>
3. Добров Д. «Вибухове» зростання нерівності у світі є однією з головних загроз людству. <https://ua.112.ua/mnenie/vybukhove-zrostannia-nerivnosti-u-sviti-ie-odniieu-z-holovnykh-zahroz-ludstvu-428083.html>
4. Колот А. М. Глобальна соціальна нерівність доходів: природа, тенденції, наслідки. Соціально-трудові відносини: теорія і практика. К: КНЕУ, 2017. № 2. С. 8-47.
5. Куценко О. Д. Суспільство нерівних: суперечності та виклики комплексних соціальних нерівностей. <http://www.sau.kiev.ua/docs/2017>
6. Марутян Р. Боротьба з несправедливістю чи з нерівністю — вічна соціальна дилема. <https://matrix-info.com/2018/08/24/borotba-z-nespravedlyvistyuchy-z-nerivnistyu-vichna-sotsialna-dylema>
7. Суліма Є. М. Джерела глобальної соціальної нерівності та шляхи подолання поляризації глобального суспільства. <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle>

8. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия биотехнологической революции. М.: Наука, 2004. 349 с.

References

1. Goncharuk-Cholach T., Dzhuhla N. (2018). Political Sociology: Textbook. Ternopil: TNEU "Economic Thought". 250 p.
2. Dzhantelieva Zh. T. The problem of social inequality. [https://sibac.info/archive/social/7\(43\)](https://sibac.info/archive/social/7(43))
3. Dobrov D. Explosive growth of inequality in the world is one of the main threats to humanity. <https://ua.112.ua/mnenie/vybukhove-zrostannia-nerivnosti-u-sviti-ui-odniieu-z-holovnykh-zahroz-liudstvu-428083.html>
4. Kolot A. (2017) Global Social Income Inequality: Nature, Trends, Implications. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya i praktyka*. vol. 2. pp. 8-47
5. Kutsenko O. Society of Unequal: Contradictions and Challenges of Complex Social Inequalities. <http://www.foryourself.kiev.ua/docs/2017>
6. Marutian R. Fighting injustice or inequality is an eternal social dilemma. <https://matrix-info.com/2018/08/24/borotba-z-nespravedlyvistyuu-chy-z-nerivnistyuu-vichna-sotsialna-dylema>
7. Sulima E. Sources of global social inequality and ways to overcome the polarization of global society. <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle>
8. Fukuyama F. (2004). *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotech Revolution*. М.: Nauka. 349 s.